

РÆСТÆГÆЙ АФОЙНАДÆБÆЛ ПАЙДА КÆНÆ ÆМА ДИН РÆСТВÆНДАГГÆНÆГ УОДЗÆНÆЙ!..

МАМСУРАТИ Дæбæ (1909-1966), финсæг: «Цард цæрунæн æй, æма дин Хуцауæй ци дууæ бони лæвæрд ес, уони дзæбæхæй рацæрæ... Цæйбæрцæбæл цубурдæр кæна цард, уойбæрцæбæл хъазардæр æй æма 'й хъæбæрдæр гъæуай кæнун гъæуй...» Номдзуд финсæги аци гъуди, махмæ гæсгæ, рæствæндаггæнæг фæдзæхсти хузи бæргæ исбæззидæ, абони сæ нæдтæ равзарунбæл ка 'й, нæ еци цардбæллон кæстæртæн...

Цæун райдæдта 1993 анзи мартъий

0+

Дигорæ

№21 (941) 2024 анзи 15 июнь – хорхæтæни мæйæ

Аргъ 1 туман

ЗÆРДРИСТÆЙ ИМИСÆН, ЗÆРДХЪУРМÆЙ ХЪОНЦ КÆНÆН...

СÆ УАРЗОН ÆРДЗÆ СÆБÆЛ КУД ГАДЗИРАХАТТÆЙ РАЦУДÆЙ...

Царди ци зиндзийнæдтæ æрцæуй, уонæй кæцидæртæ уойасæбæл æвæрхъау рауайунцæ, æма айдагъ еугай адæймæгути нæ, фал æнæгъæнæ адæми зæрдити æнæстæмæ тогæрхæнæй байзайуй. Уæхæн гъæдгинæй нур æртинсæй анзей дæргæи нæ зæрдитæ еци ресæги додой кæнунцæ, 1964 анзи æрдзон фудбæлахи ка фæммард æй, Хъарман-Синдзигъæуи еци æдзæрд сабийтæбæл.
Еци æлгъистаг 1964 анзи Хъарман-Синдзигъæуи астæуккаг स्कôлай 5-аг къласæй ба 9-аг кълæсти уæнгæ ахурдзæутæ, раздæр дæр куд уидæ, уотæ бабæй сæ сæрдигон фæлладуадзæн бæнтти рæстæг исфæндæ

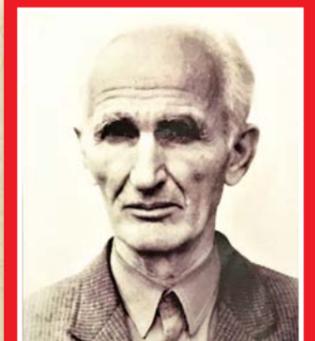
кодтонцæ сæ гъæуи колхозæн будуйрон кустити фæййагъаз кæнун. Кæми кустонцæ, еци зæнхитæ гъæуæй идардгомау ке адтæнцæ, уомæ гæсгæ рæстæгмæ цæргæ дæр кодтонцæ, уоми син ци сæрмагонд будуйрон стан адтæй, уоми. Сæуми æма изæри сатæгбæл бакосиуонцæ, уæдта иннæ рæстæги ба син уидæ фадуат сæ фæлладуадзунæн. Уой æнгъæл ка адтæй, æма, уæди уæнгæ æрдзон фидбилизтæн сæ кой дæр кæми некæдма адтæй, еци рауæн уойбæрцæ сувæллæнттæ, æнай-æнойти сæбæл ци æрра дон рамбухта, уой амæттаг бауодзæнæнцæ...

Еци фудбæлах Иристони дзиллити зæрдитæ уотæ хъæбæр фæрресун кодта, æма 'й нæ дзиллæ нуриуæнгæ дæр хъæбæр хъонцæнгæй имисунцæ. Газет «Дигорæ»-йи уой фæдбæл раздæр дæр мухургонд цудæй æрмæгутæ. Уоми ка фæммард æй, уони рохс нæмттæ æримисунæн нур дæр мухур кæнæн газет «Рæстдзинад»-и раздæри косæг, зундгонд журналист, дзæнетибадæг Тæпсихъоти Зойæ æ рæстæги ци берæ зæрдæмæгъæргæ æрмæгутæ бацæттæ кодта æ райгурæн Хъарман-Синдзигъæуи еци фудбæлахи туххæй, уонæй еу (4-5-аг фæрстæбæл).

«ÆНЕМЕЛГÆ ПОЛК»

БАЗАТИ Деболай
фурт Хъазбег
(1923–2002)

ХЪАРАТИ Мусай
фурт Андрей
(1920–1995)

ХЪАРАТИ Мусай
фурт Джафар
(1919–1997)

ХЪАРДАНТИ
Александри фурт
Соломон (1919–1945)

ХЪАЗБЕГТИ Геуæргий
фурт Алибек
(1922–1945)

Мæхæмæт ПАХАМПАР фæдзæхста: «Цийфæнди дзаумагæй ку пайда кæнай, уæддæр æй дæ зæрдæбæл дарæ: еци дзаумау исфæлдистонцæ адæймаги зунд, зæрдæ æма къохтæ, æма ин нæдæр исафæн нæййес, нæдæр ихалæн. Ку 'й исафай, уæд фæллоинæ исафис, хаттæй-хатт ба – адæймаги цард... Æма еци тæрегъæдæй дæхе гъæуай кæнæ...»

ПУСУЛМÆНТТИ ЦИТГИЙНАГ БÆРÆГБОН ХЪУРМАНТÆ БÆРÆГБОНД ЦÆУДЗÆНÆЙ 16-18 ИЮНИ

Каабæ – пусулмæнтти тæккæ цитгийнагдæр ковæн рауæн Мекки

Дзæуæгигъæу. Сунниттаг мæзгит.

НÆ ИСФÆЛДЕСÆГИ ФÆДЗÆХСТÆЙ РÆСТУОДÆЙ ГЪÆУАМА ЦÆРÆН!

ПУСУЛМÆНТТÆН сæ цитгиндæр бæрæгбæнттæй еуебæл нимад æй Хъурмантæ (араббагау æй хонунцæ Ид аль-Адха, тюркагау ба – Курбан-байрам).

Бæрæгбонд цæуы куд нивондæрхæссуйнади Бон. Ралæууы пусулмон къæлиндари дуудæсæймаг мæйæ зуль-хиджи 10-аг бон. Уæрæсæй официалон æгъдауæй ци еумæйаг граждæйнаг къæлиндарæй пайдагонд цæуы, уомæ гæсгæ ба Хъурманти райдайæн алли анз дæр фæууы æндæр рæстæги, уомæ æма пусулмон æма еци къæлиндари еуæй-еу мæйти бæнтти бæрцæ фæйнахузи æй. Уомæ гæсгæ аци анз Хъурманти райдайæн хауы 16 июньмæ æма бæрæгбонд цæудзæнæй æртæ боней дæргыи.

Пусулмæнттæ аци бæрæгбон фæххезунцæ, уомæ æма баст æй пусулмон дини бундорон фондз фæткæмæй еу – Меккæмæ, пусулмæнттæн тæккæ нимаддæр бунатмæ хадж искæнуни хæццæ.

Меккæмæ ка рараст уй, етæ уордæмæ гъæуама бахъæртонцæ зуль-хиджи фиццæг бæнтти, Хъурманти райдайæни размæ, уæдта хонх Арафати фалдзости, дæлвæзæ Муздалифи æма ма æндæр бæлвурд бунæтти æртæ боней дæргыи гъæуама исæнхæст кæнонцæ сæрмагонд æгъдæуттæ. Уонæн сæ сæйраг хауы зуль-хиджи 10-аг бонмæ. Уæд райдайуй нивондæрхæссуйнади Бон.

Уогæ еци Бон бæрæг кæнунцæ, хаджи ка фæууы, айдагъ етæ нæ, фал дуйней еугур пусулмæнттæ дæр, уомæ æма е æй пусулмæнттæн, мæнæ минкъий раздæр куд загътон, уотемæй сæ цитгиндæр бæрæгбон. Æ нисанеуæг æма æ медес ци 'й, уобæл дзоргæй æнæмæнгæ зонун гъæуы, кæд æма кутемæй фæззиндтæй, уой. Æ райгурци бундор æй хъæбæр идард евгъуд дзаманти, Ибрахими пахампардзийнади доги.

Цæвæттонгæ, Хуцауи æрвист лæг, Ибрахим (Авраам) нæ Исфæлдесæг си куд байагурдта, уомæ гæсгæ нивондæн гъæуама æрхастайдæ æ хестæр фурт Исмаили, кæци ин æдзæрæг рауæни райгурдæй номбæлуосæ

Хаджарæй, кæци уордæмæ тард æрцудæй Ибрахимæн æ фиццæг уоси гъæддæх домæнмæ гæсгæ. Гъе уотемæй мæгур силгоймаг æ сувæллони хæццæ равзурдæнцæ еци æдзæрæг рауæни. Кæд си цæрунæн хъæбæр æгудзæг уавæртæ, зæгъун æнгъезуй, æгириддæр си неци адтæй, уæддæр ести амалæй цæрун гъудæй.

Уавæртæ ба си уæхæнттæ адтæнцæ, æма мадæ æ минкъий фуртæн уæддæр дони хъурт иссерунбæл æ зæрдæ дæр ку нæбал дардта, уотемæй силгоймаг, кæд хъæбæр исæнæхъæурæ 'й, уæддæр Сафа æма Марва, зæгъгæ, еци уобæутти рæбунти авд хатти ку æррауайæ-бауайæ кодта, уæд æнай-æнойти рауидта: æ сувæллон кæми ниууагъта, уоми уой хуæрзрæбун зæнхæй ниццавта сауæдонæ Зæмзæм. Е дессаг куд нæ адтайдæ, иннæ дессаг ба е æй, æма, Зæмзæми дон разиндтæй уоди хуаси хузæн: адæймаги æфсадуы хуæруйнаги хузæн, агъаз кæнуы берæ аллихузон нецтæй исдзæбæх унæн. Гъе уотемæй Исмаил нисангонд æрцудæй Хуцауи фæндæй.

Исмаил ку райрæзтæй, уæд Ибрахим æ фуни фæууидта, Хуцау си ке домуй, цæмæй æе фурти нивондæн æрхæсса. Фидæ куд нæ батухстайдæ: æнгъæл берæ кæмæ фæккастæй, берæ ке уарзта, æ еци фиццæг фурти 'й багъудæй нивондæн æрхæссун... Фурт æе фиди тухст куд нæ балæдæрдтайдæ, æма унаффæ рахæссун ин цæмæй фенцондæр адтайдæ, уомæ гæсгæ ин уотæ загъта:

– Хуцауи фæндæ куд æй, уотæ бакæнæ...

Хуцауи размæ æргомзæрдæ æма коммæгæс уогæй, Исмаил æхуæдæг дæр æма æ фидæ дæр уобæл исарази 'нцæ. «Æма сæ дууæ дæр ку исарази 'нцæ æма е ку æрæвардта (æе фурти) æ фарсбæл, уæд Мах имæ исдзурдтан...» (сурæ 37 «Æмрæнгитæ ислæугæй», аят 104).

Еци лæгæвзарæнæн Ибрагим æма Исмаил ке бафæратзонцæ, æцæгæй æууæнкун ке разиндтæнцæ, уомæ гæсгæ Хуцау æ

раздæри фæндæ райивта æма фидæн барæ равардта, цæмæй æе фурти бæсти нивондæн æрхæсса фус. Уомæ гæсгæ нивондхæссуйнади Бон нимад цæуы куд Хуцауи æцæгæй нимаундзийнади, уомæн табу кæнуни нисанеуæги бон. Цитгин Хъурауи загъд ес: «Ковæ дæ Хуцаумæ (бæрæгбоний намаз кæнгæй) æма æрхæссæ нивонд (нивондаг)».

Бæрæгбон бæрæг кæнун

'й, еу адæймаг нивондæн, кенæ ба бийнонтæ ку æрхæссонцæ фус кенæ сæгъæ. Уотæ дæр æнгъезуй, æма авд пусулмон лæги кенæ авд бийнонти, еумæ бадзубанди кæнгæй, нивондæн æрхæссунцæ еу фиртон, фид се 'хсæн æмдех ракæнунцæ, æма е дæр нимад æй æнхæстгонд æгъдаубæл. Нивондаг æнгъезуй сæрмагондæй Хъурмантæмæ исхæссун, кенæ ба 'й ескæмæй балхæнун.

Æвгæрдун ба гъæуы дзæбæх циргъ кардæй, цæмæй фондз гъезæмарæ ма кæна, уой дæр уотемæй æма косартгæнæги къохи, ци хъурмайнаг æвгæрда, е гъæуама кард æгириддæр ма фæууина, уæдта косартгæнæгæн æе рази уæлдæй адæмæй маке уа.

Косарт кæнæн ес бæрæгбоний æртæ боней дæргыи: æе фиццæг боний сæумæй (бæрæгбоний намази фæсте) сауæнгæ æртиккаг боний фæссехуари намази райдайæни уæнгæ.

Хъурмайнаги фид еугурæй дæр дæхецæн ниуадзæ, зæгъгæ, уомæн нецихузи ес уæн. Фид гъæуы æртæ дехи ракæнун. Еу си æй дæхе, дуккаг гъæуама иурст æрцæуа мæгуртæн, уæззау сæйгитæн, фæккæсуйнæгтæн æфсапи хузи, æртиккаг хай ба – хъурманлæхъ искæнунæн, æрбацæугутæ, хæстæгутæ æма синхæгити байуазæг кæнунæн. Нивондæн хаст косерттаги фид уæйæ кæнун не 'нгъезуй, уотæ æе сæр, цар кенæ къæхтæ дæр – гъæуы сæ лæвар байуарун, кенæдта сæ дæхецæн ниуадзæ...

Æнæмæнгæ, Хъурмантæ æнцæ устур бæрæгбон, æма уой бæнтти адæми зæрдитæ гъæуама онцæ цийнæ æма уодæнцойнæй райдзаст. Ес нæ астæу уæхæн рæдуддзийнадæ, æма берæ адæм бæрæгбон кæнуни бæсти уæлмæрдтæмæ рандæунцæ. Еци гъуддаг пусулмон динмæ гæсгæ æй устур гунах.

Нæ дзубандий кæронбæттæни ба нæ фæндуй зæгъун уой, æма Хъурманти бæрæгбоний цитгиндзийнади фæрци адæм сæ царди бæнтти райдзаст æма зæрддохс куд уонцæ, Иристони цæрæг адæм æнæгъæнæй дæр – ка ци дин хæссуй, ка ци адæмихаттæй æй, уомæ нæ кæсгæй, – сæ еугурей бийнонтæн дæр амондгун æма фæрнæйдзæг куд уонцæ сæ царди бæнттæ. Хуцау нæ еумæ цæрунмæ исæнтæсун кодта, æма гъæуама æмзæрдæ-æмзундæй нæ цард аразæн фæдауцæй, кæрæдзæй лæдæргæй æма нимайгæй, Хуцау ни арази цæмæй уа, уæхæн арфиаг гъуддæгтæй агъаз кæнгæй кæрæдзæмæн.

БÆРÆГБОНИ АРФÆ

ГУÆЦÆЛТИ Хаджиморат, Цæгат Иристони муфтий:

– Мингай æнзти дæргъи аци бæрæгбон дзиллæн хæссуй тæккæ хуæздæр æма райдзастдæр æнкъарæнттæ. Аци бæрæгбон еу кæнуы адæми, æхсæнади фæдар кæнуы фæлмæнзæрдæдзийнади æма кæрæдзæй нимауни хуæрзæнхæсти мæнеуугутæ, æргом нин кæнуы пусулмон дини уодварни гъæздугдзийнæдти арф æнкъарæнттæ.

Фæдарæй ми æруагæс кæнуы, Цæгат Иристони пусулмон æхсæнадæ идарддæр дæр ке архайдзæнæй нæ берæнацион æма берæконфессионалон республики аллихузон динти мингæвæртти æхсæн рахас-

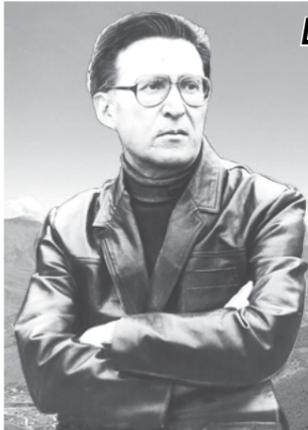

тдзийнæдтæ фæдардæр кæнунбæл, фидтæлтæй нин ци 'гъдæуттæ байзадæй, уонæн аргъ кæнунбæл.

райдайунцæ сæумæраги. Пусулмæнттæ, сæ бауæр еугурæй дæр искæдзос кæнгæй, нæуæг кенæ фæдауцæ дарæс искæнгæй, рараст унцæ мæзгитмæ æма уоми еумæйагæй намаз кæнунцæ, кæсунцæ Хъуран, игъосунцæ имам-хатиби динмаундтитæмæ (хутбу), кæцитими кадæ кæнунцæ Хуцауæн, дзубанди цæуы нивондæрхæссуйнади æгъдауи равзурд æма уой ахедундзийнади туххæй. Дзубанди си фæццæуы, цæмæй алли адæймаг дæр архайа, зæнхæбæл царди сабурдзийнадæ æма хæлардзийнадæ, кæрæдзæй нимаун æма уарзундзийнадæ нифæдар кæнунбæл. Бæрæгбоний намази фæсте райдайунцæ нивондæрхæссуйнади æгъдау æнхæст кæнун.

Уотæ нимад цæуы, æма фæгæ

ИРИСТОН УÆРÆСЕЙ ХÆЦЦÆ КУ БАЙЕУ АЙ, УОБÆЛ АЦИ АНЗ АНХÆСТ КÆНУЙ 250 АНЗИ

ЦÆГОЛТИ Василий

ХУÆНХТИ МИНÆВÆРТТÆ

Хæцæн скъуддзæгтæ романи дуккаг киунугæ «Гæдзæ»-йæй.

пайда дæр сæ зиани хуæн æмхузон дех кæндзæнæнцæ. Æрæгиу фæфудæнгæлдзæуи хузи исдзурдта:

– Цидæриддæр зæгъуйнаг адтæн, уонæмæ фæрраздæр дæ.

– Е неци кæнуй. Сæйрагдæр æй нæ гъудитæй Фидибæстæн ести пайда æрхæссун.

Уати дууердæмæ рацо-бацобæл иссæй: «Уæддæр еу гъудимæ ке 'рцудан, е хуарз æй. Ирæнттæ кæсгæнтти хæццæ ку æрлимæн уонцæ, уæд Уæрæсейæн турккæгги хæццæ фæдæр æнцойнæ фæззиндзæнæй».

Афæхъо дуарæй бахизтæй. Къæсæргæрон æрлæудтæй. Дзæу фуркатайæй ци фæцæйдæ, уой нæбал зудта. Кæмæдæр бавзиста:

– Хъæбæр фæсмон кæндзæнæ!..

Уанæбæрæг ибæл ци бæлæх æрбалæудтæйдæ цума? Минкый раздæр æй дзæбæхæй ку ниууагъта. Кæмæ æ гæндзæхтæ телуй? Ке бабун кæнунмæ гъавуй? Цæбæл исæрра æй?

Гъæуи еунæг адæймаг дæр нæйис еинней ка бафхуæра, уайдзæфи загъд ке цъухæй исхауа. Ку некумæ рандæй, ку неке имæ 'рбацудæй... Уогæ хъаурагинæй-хъаурагиндæртæ ес. Истингун унæн берæ, мийяг, ку нæ гъæуй. Æвзедунтæ ибæл исхуæстæй!.. Уой бæсти æ цард фæххуæздæр кæнунæн ести ку исаразидæ. Цидæр фæндитæ имæ бæргæ фæууй, фал ин си еунæг дæр нæма фæррæстмæ 'й. Куд гæвзуккæй цардæй, уотæ гæвзуккæй цæргæ байзадæй. Фæгъгæздугдæр унæй зæрдитæ æвæрунæй идарддæр гъудæгæй нецима равдиста. Раздæри хуæн æ гъог – æстонг, æ гал – æгæвдæс. Сауæнгæ ма Батгерий дæр æ фæсте фæууагъта. Æ хъумуз æ билтæй тæдзуй, уотемæй ба си хæдзардарæг рауадæй. Цал æма цал хатти ферттивта æ зæрд и нифси зинг, фал бабæй фæстагмæ фæффу-дæнгъæл уй. Хангерий

Бестужев æ меднимæр рагъуди кодта: «Тагъд дон форди не 'йафуй. Алдигирей æма бал архимандритмæ бангъæлмæ кæсæн». Гъæрæй ба загъта: – Гæдзи буннæ сойна ес. Алли уæлахез дæр æхемæ æнгъæлмæ кæсун домуй!..

Еци дзурдиуагæ Трубецкойи зæрдæбæл не 'сæмбалдæй. Ирон гъуддæгути канцлер уæзбунæй ке архайдта, уой нихмæ некæд неци загъта, фал си нур ба æндæр дзурдтæ фегъосунмæ æнгъæлмæ кастæй.

– Нæ дипломати хийнæ дæр гъауагæдæр æй, Никитæ Юрийи фурт.

Трубецкойи бунккаг билæ фæрразæй æй. Кæд графбæл æ Хуцау æхе нæ рахадта, уæд æй уæхæнæй некæд зудта. Æ гъудитæ имæ аци хатт хъæбæр æнахур кастæнцæ.

– Дæумæ ку игъосон, уæд, цæмæй старшинатæ сæ сæрæй раковонцæ, уой туххæй син æз гъауама лигъститæ кæнон, лæвæрттæ син дæттон. Хуарз, арази дæн! Фал сæмæ е дæр фагæ ке нæбал кæсуй, уой зонис!

Трубецкойи зæрдæ фæстаг дзурдтæмæ фæккæпп кодта, кæд æй къахгæ кæнуй, зæгъгæ.

– Цийфæндийæй дæр син естæмæй зæрдæ æвæрун хуæздæр æй.

Бестужев цæсгонбæл фæззиндтæй масти медбилхудт:

– Еудзурдæй, метæй син мæсгутæ амайæ!..

Фуртухстæй къæразги размæ бауадæй æма бабæй фæстæмæ фездахтæй. Аллирауæн дæр уотæ: «Естæмæй син нифс байвæрæ!..» Æ сæр æндæр нæ ахæссуй æви æй гъуди кæнун нæ фæндуй?! Ирæнттæ еци зæрдæвæрæн дзубандитæй сæ хъурмæ 'нцæ. Нур, кæдæй-уæдæй гъуддагмæ æнгъæлмæ кæсунцæ.

– Еуæй-еу хатт цæвæгæй гъавæг ке фæрраздæр уй, е диграф иронх ма уæд. Цалинмæ зундгин гъуди кодта, уæдмæ гъæлайæн биццеу райгурдæй. Мæнмæ гæсгæ, ирæнтти раледзун гъæуй!..

Бестужев рамæстгун æй: бустæгидæр æ зунд фæццудæй, æви? Ескæддæр ма паддзахадон гъуддæгутæмæ уæхæн цæстингасæй кæсгæ адтæй!

Визир нин уой ку фегъоса,

уæд бæстæ ку исæзмæнтдзæнæй.

– Раледзун гъæуй, зæгъис?

– Мæнмæ гæсгæ, уотæ хуæздæр уодзæнæй.

– Æма нæмæ султани æфсæдтæ ку 'рбампурсонцæ, уæдта?

– Кæронмæ дзорун бал мæ бауадзæ.

– Игъосун дæмæ.

– Ирæнтти раледзун фæндуй?

Бестужевæн еци гъуддаги нихмæ æ бон неци зæгъун адтæй æма исдзурдта:

– Фæндуй!..

Трубецкойи цæсгонбæл рагъазта æнахур медбилхудт.

– Мадта, зæгъис, турккæгги рази, дæ цæсгон кæдзос æй?

– Æвæдзи, кæдзос! Ма фæррæдуйæ.

Бестужев æ билтæ фуркатайæй растардта.

– Зунд мин байамонæ, байгъосдзæнæн дæмæ.

Трубецкой æ меднимæр гъудитæбæл фæцæй, канцлери хæццæ 'й императормæ цæун гъæудзæнæй. Еци рауæн гъауама æ цъухбæл фæххуæца. Уадзæ æма канцлер дзора.

– Ци нигъгъос дæ?

– Мæнмæ уотæ кæсуй, æма бал ирæнттæй еу-дæс хæдзари ку раледза, уæд уоми æгиридæр тæссагæй неци уайдæ.

Никки ма нæбæл хъæбæрдæр баууæндиуонцæ. Турккæгги гъосбæл ести хабар ку исæмбæла, уæд визирæн зæрдæ байвæрæ, фæстæмæ сæ сæ бунати балæуун кæндзинан æма сæ сæр дæр некæдбал радардзæнæнцæ, зæгъгæ.

Канцлер æ меднимæр деси бацудæй. Дузæрдуг дæр ма ибæл фæцæй: кæд нин минæвари хæццæ нæ дзубандимæ сосæггай игъуста.

– Ци дæ зæрди ес, уой кæнæ, кенæдта дæбæл кедæр лæги æмбесонд æрцæудзæнæй.

– Циуавæр лæги?

– Æ уосæмæ хæстæг цæун ка не 'ндиудта æма æвæстаг ка фæцæй, еци лæги хабар некæд фегъустай?

Канцлери цæстити цидæр зинг ферттивта.

– Никитæ Юрийи фурт, мæ хъури дæ æнæракæнæн нæй-йес.

Трубецкойи фæ-

тæн усхъитæбæл фæххуæстæй, æ къахфийтæбæл ислæудтæй æма ин æ цæститæмæ комкоммæ никкастæй.

– Арфиаг уо!

Трубецкой кæд æхебæл цийфæнди хъæбæр хуæстæй, уæддæр æ сæрустурдзийнадæ баримæхсун нæ бафæразта:

– Е ба дин арми кæсалгæ.

Дони кæсалгæй неци пайда ес. Айдагъдæр уой фæсте нæ дипломати хийнæ дæр гъауагæ мабал исхонæ.

Канцлери еци дзурдтæ нæбал æндавтонцæ: æхе гъудитæбæл фæцæй. Айдагъдæр сæ дзурдта, Трубецкоймæ дæр игъуста, уотемæй:

– Кæсгон кънийæзтæн зæгъдзæнæн, цæмæй ирæнтти гъигæ мацæмæй бадаронцæ. Е сæхецæн дæр минкый пайда нæ уодзæнæй: мах сæмæ хуæздæр цæстæй кæсун райдайдинан.

Трубецкой байгъæлдзæг æй, æ армитгæпæнтæ кæрæдзæбæл æркæрцц кодта:

– Дæхе-цæй лæгдæр зин ис-серæнæй!

Канцлери хæццæ хузон 'нцæ, æма, куд фæззæгъунцæ, бæхгингæн фæстагæн æмбал нæй, уæддæр сæ императори рази еумæ дзуапп дæттун гъæудзæнæй. Сæ

(Идарддæр. Райдайæн нæ газети 19-20-аг номерти.)

Уодзæнæй ма.

Хъарман-Синдзигъæуи цæрæг Цæрукъати Азæ: «Еци æдзæрд сабийтæн сæ нæмттæ дзыуари нони хузæн имисун нæ устур ихæс æй. Нæ гъæубæстæй, нæ тог, нæ къабæзтæй иронх некæд уодзинайтæ, не 'дзæрд хуæртæ æма æнсувæртæ. Царди хуæртæй нæ бафсастайтæ, уæ киунугутæ æрдæг кастæй байзадæнцæ,

«ЕНЕМЕЛТÆ ПОЛК»

УРУЙМÆГТИ Александри фурт Николай (1923–1943)

СÆБАНТИ Налухъи фурт Хъарæсе

СÆБАНТИ Генай фурт Батæрбек

СОХИТИ Харитони фурт Сергей (1902–1943)

ГÆЗЗАТИ-Михаили конд хузæ.

СÆ УАРЗОН ÆРДЗÆ СÆБÆЛ КУД ГАДЗИРАХАТТÆЙ РАЦУДÆЙ...

ТЕПСИХОТИ Зойæ

публицист, Уæрæсей Федераций культуры æскъуæлхт косæг

...Уæд, 1964 анзи июни Дигори райони Уорсдони колхоз «Ленини туруса»-й будуйрон куститæ сæ тæмæни адтæнцæ. Хъарман-Синдзигъæуи скъолай ахурдзаути бригадæ дæр агъаз кодта колхозæн, цæмæй сæ куст æнæкъулумпидæрæй цæуа, уой туххæй. Силтанухъи зæнхити минкъий къануондæ билгæрон сæ уосонгити æрбунæттон æнцæ æхсæвæутæй. Сæ тæккæ хуссунбæл æхцул кари адтæнцæ, уæлдайдæр ба сæрдигон даргъ бони æригон уоди æвзонг сабийи фунæй кæнунæй ка 'фсадуй. Сæ разамонæг ахургæнæг Гулати Ахурбег æхуæдæг боницъæхтæбæл раистадæй. Æ рæуæг пиджак æ усхъитæбæл æрбакодта æма азгъунсти ци æригон биццеутæ хустæй, уони ма райгъл кæнон, зæгъгæ, сабур къахдæфтæй рацудæй тургъæмæ, æма бон раздæр ци нартихуари хуми хай ниhsæстæнцæ, уобæл æ цæстæ рахаста. Æхсæст хæмпæлгæрдæг расор æй æма нартихуари цъæх æвзæртæ сæуми рæуæг думгæмæ 'змалдæнцæ. Ахурбеги зæрдæ фæррохсдæр æй, скъолай бригади хумтæ æхсæст ке фæцæнцæ æма сувæллæнттæ дууæ-æртæ боней фæстæ сæ каникултæ æнæмæтæй ке æрветдзæнæнцæ сæ хæдзæртти, уомæй.

Еци рæстæг устур кадгин гъуддагбæл нимад адтæй скъоладзаути агъаз колхозтæн, совхозтæн. Æма устур кадæмæ бæлдтæнцæ хъармайнаг-синдзигъæуиккаг

скъоладзаутæ дæр. Адтæй сæмæ æскъуæлхтдзийнадæ. Се 'новуд кусти фæрци сæхуæдтæ ба хуарзæнхгин æрцудайуонцæ уæди фæскомцæдеси райкоми æма обкоми, уæдта Рохсади министради Цæугæ Сурх Турусайæй, æндæр зæрдæбæлдарæн лæвæрттæй.

Еци зæрдрохс адтæнцæ скъоладзаутæ, мадта сæрустур дæр куд нæ адтайуонцæ. Фал æрдзи, цæмæдæр гæсгæ, нæ бафæндадтæй, цæмæй сабийтæ сæ хуарздзийнадæй кæрæй-кæронмæ цийнаг адтайуонцæ.

Уой æнгъæл ка адтæй, æма еци дессаги зæрдæмæдзæугæ сæрдигон бон æнай-æнойти æхе уойасæбæл æвæрхуæй фендæрхузон кæндзæнæй.

Силтанухъи æнæкæрон будурти сæрмæ 12 июни арв сабургай сау-сауид пæлæз итаун фæдæдта. Уой скъоладзаутæ уойасæбæл нецæмæ 'рдæрдтонцæ, уомæн æма сæ тæккæ карзи адтæнцæ нартихуари хумтæ æхсæдунни ериси. Дзæбæх гæбазæ æхсæдгæ размæ цудæнцæ, фæстæмæ сæ къахвæдтæмæ ку ракастæнцæ, уæд сæ иуæнтгæ никки тагъддæр базмæлун кодтонцæ, кæрæдзæй разæнгарддæр кæнгæй, рахсæдæн, дан, иуонгрæуæгæй æма бабæй изæрæй стани турги гъазт исарадзинан.

Изæрæрдæмæ сау мегътæ Дигоргоми кæмтти 'рдигæй сæхе исаразтонцæ, къубулæнттæй æмпурстонцæ сабийти 'рдæмæ. Арв сæ сæрмæ талингæй-талиנגæдæр кодта. Цæмæй зудтонцæ фæсæвæд, е сау мегъти хузи уодхæссæг гъузгæй ке цæуй, сæ рæсугъд нæдтæ син зæйи дон æхгæнгæ ке кæндзæнæй. Сæ хестæр, æхсæвæутти син сæ нийергугти ка раййивта, еци ахургæнæг Гулати Ахурбег фæстæлфтæй æвæппайди арви æнæнгъæлти æрбаталингæй, сабийтæ ин æ сагъæсхуз цæсгонмæ фæккомкоммæ 'нцæ, æма æ алфамбулай карки цъеути хузæн

æрбатумбул æнцæ. Уæдта æставд æртæхтæ кæнун ку райдæдта, уæд гæбæлоти хузæн ратахтæнцæ сæ бунатмæ æд къæпетæ, æмæ фæсæвæдбæл хъиамæти бон æркодта. Арв æма зæнхæ кæрæдзæй хуайун райдæдтонцæ...

Еци æвæрхуæ æрдзон фидбилизи, æцæргæбæнттæмæ нæ феронх кæндзæнæй Дзугкойти Алик. Ахур кодта 9-аг къласи æма адтæй скъоладзаути бригади иуонг. Æнзтæмæ гæсгæ иннæ сувæллæнтти карæн адтæй, фал уонæй бæзæрхугдæр, хъаурæгиндæр, хуарз спортсмен. Уотæ Мæрзойти Васили дæр, сæ асæмæ гæсгæ хестæрхуз дардтонцæ, се 'мкъласонтæн сæ сæрти кастæнцæ. Васили еци фудбæлахи фæммард æй. Алик ба æ фæразондзийнади фæрци фæййервæзтæй.

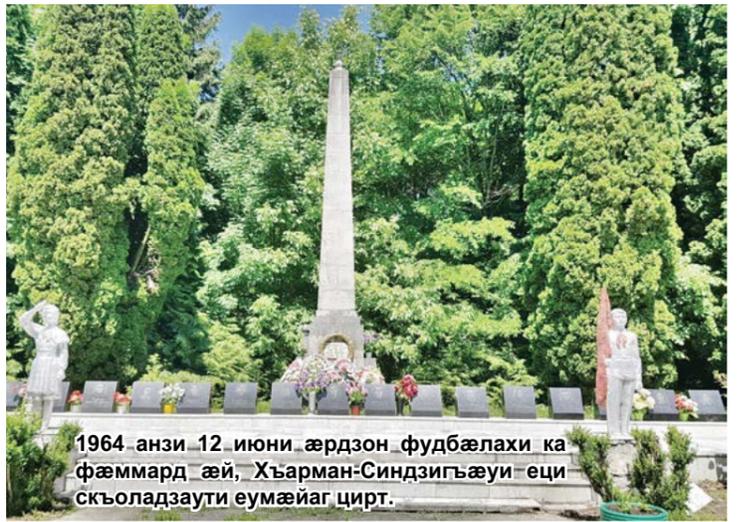
Еци фидбилизи æхе цæститæй ка фæууидта, еци сабийти фæсæвди хабар аллихузи фæдздзæрунцæ, фал æхуæдæг еци фидбилизи ка адтæй, еци Дзугкойти Алик алцидæр гъуди кæнуи æма уотæ зæгъуй:

– Кæрæй-кæронмæ 12 июни изæри уæнгæ дæр хорбон адтæй, дзæбæх устур хумæ бахсастан,

уæдта арв цидæр талингитæ кæнун райдæдта æма фондз сахаттæй фæсте нæ бунатмæ фæттагъд кодтан. 5-аг æма 6-аг кълæсти ахурдзаути сæумæй гъæуæй раласиуонцæ, изæрæй ба сæ фæстæмæ сæ хæдзæрттæмæ ластонцæ. Мах, хестæртæ, 7-аг, 8-аг, 9-аг кълæсти ахурдзаутæ ба, æхсæвæутæй адтан. Нæ бунат адтæй Сурх-Дигори бунмæ тæрфи. Дзæуæгигъæуæй Чиколамæ ци асфальт над цæуй, уордæмæ хæстæг. Колхози уæзласæн хуæдтолгæ лæудтæй нæ бунати рази, æма, гъæумæ ка цудæй, еци сувæллæнттæ æ гуфæмæ сæхе бакалдтонцæ, къæбини ба бадтæй кизгугтæй еу. Цæмæдæр гæсгæ хæдтолгæ фæстеуат кодта, мæнæ нур ранæхстæр уа æ надбæл, зæгъгæ, уотæ ставд æртæхтæ æвæппайди кæлун райдæдтонцæ æма сувæллæнттæ рагæппитæ кодтонцæ хæдтолги гуфæй æма сæхе раримахстонцæ будуйрон сарайи. Хъæбæр карз уардта. Фæккарз æй арви гæбар-губур дæр. Нæ рази æрхи ци минкъий къануонд адтæй, уордæмæ Сурх-Дигори 'рдигæй зæйдон фулдæрæй-фулдæр кæлун райдæдта. Сарайи бунти кæронæй лæудтан, хуæстæн къолæгондбæл æма арв ку фæггæрах кодта, уæд мин мæ къох æрæргъавта æма фæккиудтæн, ме 'мбæлттæй мæ кадаер райахæста æма уæд нæхе рæбундæр байстан. Нæ аги фунхтæй æхсæвæр, æма е дæр дони бунти фæцæй. Уæдмæ нæ бунати дæр дон исберæ æй, нæ къахидарæс си накæ кæнун райдæдтонцæ. Сарайи фæстæти дæр дон ивулун райдæдта. Уæд нæ нæ ахургæнæг Гулати Ахурбег сарайæй ракодта æма къубургондмæ уæлæмæ исуадан. Уордæмæ дæр адзал нæ фæдбæл цудæй. Обауи сæрмæ нæмæ дон исхæрттæй. Нур æй балæдæрдтан, нæ алке цард дæр нин тæссаг уавæри ке æй æма кæрæдзæмæ хъæбæрдæр æрбангон ан. Кизгугтæ гъæр, цъæхахст кæнун байдæдтонцæ.

Кæронæй, дондзæвæни, æз æма Мæрзойти Васили æрлæудтан. Мæхуæдæг мæ астæуæй мæ ронæ райхалдон æма 'й мæ кæстæр хуæрæ Аллæбæл æрбатухтон æма ибæл мæ къохæй хуæстæн, цæмæй мин æй æнахъæл дон ма раскъафтайдæ.

Мæ цæнтгæбæл, мæ астæубæл ба мин цалдæр кизги хуæстæнцæ. Кудзойти Валаян æ цонгбæл сахат адтæй æма ин æ тарстдзийнадæ

1964 анзи 12 июни æрдзон фудбæлахи ка фæммард æй, Хъарман-Синдзигъæуи еци скъоладзаути еумæйаг цирт.

уæ тетрадтæ – æрдæг финстæй, уæ къелатæ ба – рæвæдæй. Фал кæд мæрдти бæсти ести ес хуарзæй, уæд уонæй уæ еугурдæр хайгин уотæ. Æнæтæрегъæд, цардуарзагæ сабийтæ адтайтæ, фал уæ карнæ не 'хсæнæй истудта, æма ма нæ бон æй айдагъдæр зæрдхурмæй зæгъун: «Рохс дзенети уæ бунат уæд...»

фæссорон, зæгъгæ æй фæрсун, дæ сахат раст рæстæг амонуй, зæгъгæ. Гъо, кæугæй дзуап рæвæрдта, аст сахатти фондз минутти гъæуагæ, дан. Уæдта дин кæсун, æма нæмæ трасси 'рдигæй æрбатундзуй æфсæддон уæзласæн хуæдтолгæ (тягач). Уæлбилæ, Чикола æма Киристонгæуи 'хсæн надæй еуварсгомау адтæй ракетон базæ æма, нæ зонун, ка сæмæ фæххабар кодта.

Уæдмæ зæйдон дæр коми нæбал цудæй, æ хæццæ ласта бæлæстæ æд бундзæфхæдтæ, гъæди лухтæ, фæйнæгутæ, аллихузон пихсæ. Дон æй исхонæн нæбал адтæй, цыфи хæццæ æзмæнст. Æфсæддон «тягач» дони «бампурстæй», æ шофер Петр Скрябин æма старшина Гуæздæрти Солтан тагъд кодтонцæ мах фæййервæзун кæнунмæ. Æхе цардæн хъæбæр тæссаг уогæй, Солтан къæбини дуарбæл ислæудтæй æма амудта Петрмæ, куд æма кумæ бадæтун гъæуи уæззау хуæдтолги. Раздæр, мах ци обаубæл лæудтан, уордæмæ æхе фæййаразта, фал имæ ахургæнæг райамудта, уæртæ, дан, нæ хуæдтолги гуфи ци биццеутæ 'нцæ, уони еци хуæдтолгæмæ бакæнæ, зæгъгæ. Тягач хуæдтолгæмæ æхе фæййаразта, биццеутæ имæ багæпп кодтонцæ, æма уæд махмæ фæстæрдæмæ æхе æрбадæтта, зæгъгæ, уотемæй бабæй имæ райамудта, кизгæ, дан, къæбини ци кизгæ байзадæй, уой дæр райсетæ, зæгъгæ. Æма бабæй уæд нæуæгæй Гуæздæрти-фурт тягач фæззелун кодта хуæдтолги 'рдæмæ. Фал еци рæстæг комæй никки устурдæр уолæн ратудта. Солтан ма бæргæ багъавта къæбинæмæ багæпп кæнун, фал зæйдон еци уæззау æма хъаурæгин хуæдтолгæ спички къоппи хузæн раскъафта æ ныхуæрæни. Ци обаубæл лæудтан, уой дæр кæронгай «хуæргæ» цудæй дон, æма скъоладзаутæ кезугай нихуылгæ цудæнцæ. Æз астæуæй, уотемæй мæбæл сæхе нилхивтонцæ 5-аг æма 6-аг кълæсти кизгуттæ авдемæй, уæдта мæхе хуæрæ Аллæ æма Кудзойти Валя.

Зæйдон ласта аллихузи гъæдæрмæг, æма кизгуттæбæл бæргæ хуæстæн, цæйбæрцæ мæ хъаурæ адтæй, уойбæрцæ, фал гулфæнтæ æмбухтонцæ æма нæ сæ хæццæ раскъафтонцæ. Мæ бон адтæй цийфæнди зинтæй дæр ранакæ кæнун, фал мæ хуæрæ Аллæ æма иннæ кизгутти

сæртæ æгъатир уолæнти 'хсæн ку рауидтон, уæд сæмæ мæхе бæргæ багæлдзинæ, фал уолæнтæ уотæ тухгин адтæнцæ æма мæ фæстæмæ фехсиуонцæ.

Хъаурæгин адтæн, мæ фæрстæ мин хуастонцæ дортæ, гъæдтæ, еу фæтæн фæйнæг мæмæ исбуцæу æй, мæ фарс мин хафта, хуайгæ мæ цудæй. Хъæбæр талингæ адтæй коми бæлæсти 'хсæн, фал мæ еци фæйнæг фæййервæзун кодта. Хуæстæн ибæл, ласта мæ урдуг коми дон, цума цонæгбæл бадтæн. Уотемæй мæ зæйдон еу-фондз километри ку раласта, уæд бæласи къалеубæл мæхе искъуæрдтон æма ибæл мæ еу къохæй фæххуæстæн, уæдта имæ иннемæй дæр фæллæбурдтон дони хурфæй. Исуолæфтитæ кодтон, гъостæ, гъæлæс, сæригъунтæ лæкъæрдæ æма зменсæй байдзаг æнцæ. Цæун бæргæ равзурстон, фал мæ бунати æрхаудтæн. Нигъгæр кæнунмæ гъавтон ме 'мбæлтæмæ, фал мæ гъæлæс нийсустæй, ме 'взаг мæ коммæ нæбал кастæй...

Мæ тарфи адтæн æма, ескæми мæхе æруадзон, зæгъгæ, уæлбилæ исхизтæн. Уæд идардгомауи рауидтон рохс. Е калдæй Дигорай совхозо фермæй. Мæ фарсбæл имæ ниббурдтæн. Мæ уæлæдарæс

никъкъуæхтæ 'нцæ, мæ къахбæл ма еунæг дзабур байзадæй. Ферми хæдзари цалдæремæй бадтæнцæ уоми косгутæ. Загътон син, зæгъун, дон мæ ме 'мбæлтти хæццæ фæлласта, æз фæййервазтæн, иннетæн неци зонун, хъæбæр уазал мин æй, зæгъгæ. Ферми куста нæ гъæукаг Найфонти Нюрæ æма мæ уайтæкки базудта, æ уæллагурæ мæбæл ракодта, æхсир мин рагъар кодта æма сæумæмæ уоми фæдтæн. Уæдта рацудтæн æма кæсун, ме 'мбæлтти мæрдтæ æмбурд кæнунцæ.

Уæхæн цауæн куд ес феронхгæнæн. Цал анзи рацудæй, уал анзи старшина Гуæздæрти Солтан мæ цæститæбæл уайуй, куд бæгъатæрæй тох кодта æверхъау зæйдони хæццæ, цæмæй сувæллæнтæ æ адзалхæссæг уолæнтæй фæййервæзун кодтайдæ. Æ бон адтæй æхе фæййервæзун кæнун, фал уой æ сæрмæ не 'рхаста.

Еци æзнæт дони нихмæ æрлæууæн нæ адтæй, е ба æрра уолæнтæмæ æхе гæлста, цæмæй раластайдæ хуæдтолги къæбинæй скъоладзау кизги, уæдта мах фæййервæзун кодтайдæ. Хъæбæр æдæрсгæй, бæгъатæрæй командæ кодта «тягачи» шоферæн, æхе ба ин зæйдон нихуардта. Е уæд æгириддæр нæ гъуди кодта æхе уодбæл. Солтани хонун æнгъезуй æцæг бæгъатæр, æ мæлæти фæсте хуарзæнхгин æрцудæй Сурх Турсай орденæй, фал е фагæ нæ адтæй, æнгъизтæй ин Советон Цæдеси Бæгъатæри ном раттун дæр. Æхуæдæг ба нæуæгусгин адтæй, æ фæсте райгурдæй кизгæ. Некæд æй феронх кæндзæнæн, уомæн æма мах сæрбæлтау æ цард рæвæрдта.

Æз райгурдтæн 14 июни. Зæйдони фудахъæли бахаудтан 12 июни, ка ни фæммард æй, еци дуинсæй скъоладзауи, сæ ахургæнæг æма дууæ æфсæддони ба се 'носон дуйнемæ бацудæнцæ 14 июни, мæ райгурæн бони. Уæдæй фæстæмæ æз мæ райгурæн бон некæдбал исбæрæг кодтон. Еци бон мæнæн фæууи саударæн бон. Рохсаг уæнтæ, сæ рази къæндзæстуг нæ дæн, мæ бон адтæй раледзун, уоми сæ зæйдони уолæнти астæу фæууадзун, фал кизгутти къуар, мæ астæубæл сæхе æртухтонцæ, мæ фæстаг тухти уæнгæ сæ не 'суæгъдæ кодтон, цалинмæ нæ агъазиау гъæди лух не 'скъуæрдта æма нæ еугурейдæр нихуылгæй урдуг дони коми æ гъæлæси нæ рахаста. Мæхуæдæг дæр æгудзæг уавæри адтæн, уотемæй дæр сæмæ бæргæ лæбурдтон, фал уайтæккæ æзмæнст дони фæттар æнцæ, мæ хуæрæ Аллæ дæр сæ хæццæ, уотемæй. Еци æверхъау цау, кæд хъæбæр берæ æнзтæ рацудæй, уæддæр мæ цæстити рази лæууи æма мæ уодхарæй маруй, хъур фенод уй, зæрдæ æ фурристæй ратуппур уй...

Алик æ дзубанди фæцæй, æ сæр æ реумæ æруагъта æма æ цæстисугтæ рæстæбæл гæр-гæрæй æруадæнцæ...

Кæд æма æртинсæй анзи рацудæй еци æверхъау цауæй абони уæнгæ, уæддæр тæрегъæддагæй-тæрегъæддагдæр гъæубæсти цæргутæ, уæдта сæ зинбæл бахъ-

онц кæнунмæ Иристони алли рауæнтæй æма синхаг республикæй ци берæ дзиллæ æрæмбурд æй, уонæн сæ цæргæ-цæрæнбæнтти дæр сæ рист зæрдитæбæл бадаруйнаг фæцæнцæ еци бæнтти уæззаудзийнæдтæ. Уæд 1964 анзи 14 июни рæфтæ 'рдæмæ гъæуи кæрæй-кæронмæ, сауæнгæ æ фалдзосты дæр, кумæдæриддæр нæ ракастайсæ, се 'мидзаг адтæнцæ мæрддзогойни адæмæй. Никки уæззаудæр ба – уал æма уал гъæунгеми ку хастонцæ цардгъæуагæ кизгутти æма биццеути киртæ, уæд уойисæбæл берæ адæми зæрдихарæ æмкуд-æмгъарæнгæ. Уæхæн хæдзæрттæ дæр адтæй, æма дугай киртæ кæмæй рахастонцæ. Æримисæн, зæйдони ка бабун æй, еци æригон сабийти нæмттæ æма син рохсаг зæгъæн.

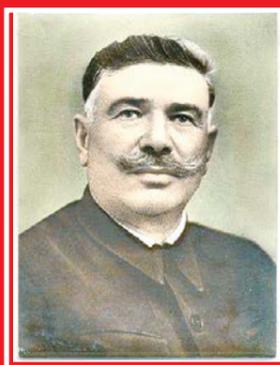
Еу хæдзарæй дугæйттæй адтæнцæ: Атайти Майæ æма Зитæ, Цæбити Заремæ æма Зæирæ, Цæрукъати Сослан æма Беллæ, Басити Светæ æма Ритæ, Бекъойти Риммæ æма Рая, Хубулти Светæ æма Геуæрги, Айларти Любæ, Атайти Ирæ, Æлборти Светæ, Баскати Александр, Бутати Николай, Дзбойти Азæ, Дзбойти Мæдина, Дзбойти Лидæ, Дзбойти Валя, Дзиццойти Валя, Дзугкойти Аллæ, Езети Алетæ, Езети Иветæ, Зурапти Батраз, Касати Розæ, Кобести Розæ, Кудзойти Валя, Къусрати Беллæ, Къусрати Лидæ, Магкæти Зинæ, Магкæти Зæирæ, Мæрзойти Васили, Олисати Зарæ, Сохити Полина, Тогойти Зинæ, Хама-ти Светæ, Цæрæкти Фатимæ, Цæрукъати Аслæнбег, ахургæнæг Гулати Ахурбег, æфсæддон хай-и уæзласæн хуæдтолги шофер Петр Скрябин, старшина Гуæздæрти Солтан.

Саударæн митинги гъæуи хестæртæ, æрцæуæг адæми минæвæрттæ дзурдтонцæ сæ кæун бауорамун нæ фæразгæй. Сæ рæстæбæл сæ цæстисуг калдæй, уотемæй дзурдтонцæ СЦКП-ий Цæгат Иристони обкоми уæди фиццаг секретарь Хъæбæлоти Билар, УСФСР-и рохсади уæди министр Афанасьев, Цæгат Иристони АССР-и культури уæди министр Гапбаты Иван...

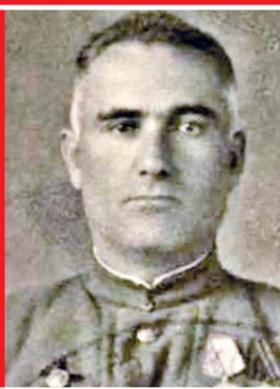
Хъармани скъолай фарсмæ, урух цъæх фæзи дæргъæй-дæргъæмæ еумæйаг цирти æносмæ сæ мæрдон бунæтти хуссунцæ – дуинсæй æригон кизги æма биццеуи сæ ахургæнæги хæццæ. Зумæгæй-сæрдæй син сæ уæлмæрдтæмæ зелунцæ гъæубæсти абони кæстæртæ, деденгутæй æй исрæсугъд кæнунцæ æма цъæх бæлæстæй. Цирти рæзти кадæриддæр рацæуи, хеуонæй, æцæгæлонæй, етæ 'рлауунцæ, зæрдхурмæй син сæ циртмæ фæккæсунцæ æма син кæугæй фæззæгъунцæ рохсаг. Фæлтæртæ æййевдзæнæнцæ фæлтæрти, уæддæр æдзæрд сабийтæн сæ ном цæрдзæнæй æностæмæ.

Редакцийæй. Аци æрмæг мухур кæнæн, æ рæстæгæй æй Телсихъоти Зойæ куд ниффинста, уотемæй – неци æййивдзийнæдтæ имæ бахæсгæй.

«ÆНÆМÆЛТÆ ПОЛК»

ТАХЪАЗТИ Малий фурт Мæхæмæт (1918–1987)

ТОГЪУЗАТИ Михаил фурт Александр (1901–1941)

ТОЛАСТИ Цæрайи фурт Габиз (1918–1947)

ТОТАЙТИ Бидзей фурт Кермен (1918–1942)

НОМЕРÆН ЦÆРУКЪАТЫ АЛЫКСАНДР ХЪАРМАНЫ САБИТЫ ЗАРÆГ

*Уæй, Сылтаныхъы рындыл Сау мигъ сау рон æрбаста...
Не 'взонг удты нын Мæсчынаджы æрхы Сау дон фæлæста.
Уæй, нæ чысыл къухæллой Адæмæн царды нысан у...
Фыдæлты зæхх нын Хъарманы бæласы бын Мады хъæбысау у.
Уæй, цы мыггаг ныссагътам, Уый рæсугъдæй разади, – Зæрæстон быдырты, Дзыллæйы зæрдæты Æнумæ базади.
Уæй, нæ комулæфт уæм Рог дымгæ куы скъæфдзæни Хæхты нарджытæй, Нæ дзырд нын хъусдзыстут Мæргъты зарджытæ.
Уæй, нæ буц ниййарджытæ, Æгъгъæд уæ судзгæ цæссыгтæн, Мах уæм алы уалдзæг Дидинджыты цæстæй Худгæ кæсдзыстæм!..*

Евгъуйунцæ рæстæгутæ. Фæззиндтæй нæуæг фæлтæртæ, уæддæр æдзæрд сабийти адæм имисунцæ æма имисунцæ...

Карл фон КЛАУЗЕВИЦ (1780-1831), генерал прусской армии: «Ясно... что война является не простым политическим актом, но истинным политическим инструментом, продолжением политики иными средствами. Характерным признаком войны является особая природа используемых средств. Война в целом и командующий в любом отдельном случае вправе требовать, чтобы

Встреча Иосифа СТАЛИНА и Уинстона ЧЕРЧИЛЛЯ.

БЛИЦКРИГ ЧЕРЕПАХИ

К 80-летию открытия Второго фронта

На хорошем английском языке парашютист сообщил фермеру, что является германским офицером Альфредом Хорном и хочет побеседовать с герцогом Гамильтоном, командующим противовоздушной обороной на данном участке шотландского побережья. Когда же герцог прибыл на встречу с германским офицером, последний представился ему, как Рудольф Гесс, третий человек в иерархии нацистских вождей. Сообщения, которые последовали затем из Лондона, сводились к тому, что Гесс совершил полет, чтобы заключить мир между Англией и Германией.

Однако после этих сообщений о Гессе в английской печати перестали сообщать. В Берлине же Гесса объявляли сумасшедшим. До сих пор информация о пребывании Гесса в Англии в 1941-45 гг. строго засекречена. Прекращение же налетов на Англию после прибытия Гесса наводило на мысли о том, что между Лондоном и Берлином заключено тайное соглашение. Советские руководители имели основание подозревать, что эта сделка заключена за счет СССР. Сталин, который 6 мая стал председателем Совета народных комиссаров СССР, 15 мая отдал распоряжение о начале переброски семи армий к западной государственной границе СССР.

Как появилось понятие «второй фронт»

Утром 22 июня 1941 года Черчилль узнал о нападении Германии на СССР. Во второй половине дня премьер-министр Великобритании выступил по радио. Речь открывалась словами: «Я всегда

был постоянным врагом коммунизма на протяжении последних 25 лет. Я не изменю ни слова из того, что я сказал раньше на этот счет. Но все это бледнеет перед лицом того, что разыгрывается на наших глазах».

Черчилль описывал ужасы нацистского вторжения на нашу страну и объявлял, что нападение на СССР – это лишь прелюдия к вторжению Гитлера на Англию, а затем и к установлению мирового господства Германии. Премьер провозглашал: «Угроза России – это угроза и для нас, угроза для Соединенных Штатов».

В своем обращении к советскому народу по радио 3 июля Сталин положительно оценил это «историческое выступление премьера Великобритании». 12 июля в Москве было подписано соглашение между правительствами СССР и Великобритании о совместных действиях в войне против Германии. 18 июля Сталин вступил в переписку с Черчиллем, которая не прекращалась до тех пор, пока Черчилль не покинул пост премьер-министра летом 1945 года. В своем ответе Черчиллю на его послания от 8 и 10 июля Сталин писал: «Мне кажется... что военное положение Советского Союза, равно как и Великобритании, значительно бы улучшилось, если бы был создан фронт против Гитлера на Западе (Северная Франция) и на Севере (Арктика). Фронт на Севере Франции не только мог бы оттянуть силы Гитлера с Востока, но и сделал бы невозможным вторжение Гитлера в Англию. Создание такого фронта было бы популярным как в армии Великобритании, так и среди населения Южной Англии. Я представляю трудности создания такого фронта, но мне кажется, что, несмотря на трудности, его следо-

вало бы создать не только ради нашего общего дела, но и ради интересов самой Англии. Легче всего создать такой фронт именно теперь, когда силы Гитлера отвлечены на Восток и когда Гитлер еще не успел закрепить за собой занятые на Востоке позиции». Сталин приводил аргументы и в пользу открытия фронта в Северной Норвегии.

Отвечая Сталину 21 июля, Черчилль писал: «С первого дня германского нападения на Россию мы рассматривали возможность наступления на оккупированную Францию и Нидерланды. Начальники штабов не видят возможности сделать что-либо в таких размерах, чтобы это могло принести Вам хотя бы самую малую пользу». Черчилль писал о наличии во Франции 40 германских дивизий, а также мощных оборонительных сооружений на французском побережье. «Предпринять десант большими силами означало бы потерпеть кровопролитное поражение, а небольшие набеги повели бы лишь к неудачам и причинили бы больше вреда, чем пользы».

Указав в своем письме Черчиллю от 3 сентября, что Советский Союз оказался «перед смертельной угрозой». Сталин писал: «Существует лишь один выход из

такого положения: создать уже в этом году второй фронт где-либо на Балканах или во Франции». В этом послании Сталин прибег впервые к понятию «второй фронт».

Это понятие стал использовать и Черчилль в своем ответе Сталину 6 сентября 1941 г. В этом послании Черчилль вновь доказывал, что «нет никакой возможности осуществить такую британскую акцию на Западе (кроме акции в воздухе), которая позволила бы до зимы отвлечь германские силы с восточного фронта. Нет также никакой возможности создать второй фронт на Балканах без помощи Турции». Более того, Черчилль заявлял: «Будут ли британские армии достаточно сильны для того, чтобы осуществить вторжение на европейский континент в 1942 году, зависит от событий, которые трудно предвидеть».

Поблагодарив Черчилля за обещание поставить Советской стране алюминий, самолеты и танки, Сталин 13 сентября снова вернулся к теме второго фронта: «В ответ на Ваше послание, где Вы вновь подчеркиваете невозможность создания в данный момент второго фронта, я могу лишь повторить, что отсутствие второго фронта льет воду на мельницу наших общих врагов». О том, что Сталин считал положение страны отчаянным, свидетельствовало его неожиданное предложение Черчиллю: «Мне кажется, что Англия могла бы без риска высадить 25-30 дивизий в Архангельск или перевести их через Иран в южные районы СССР для военного сотрудничества с советскими войсками на территорию СССР по примеру того, как это имело место в прошлую войну во Франции. (Сталин имел в виду отправку

русских войск на Западный фронт во время Первой мировой войны. – Прим. авт.)... Мне кажется, что такая помощь была бы серьезным ударом по гитлеровской агрессии».

Однако в своем ответе Сталину от 19 сентября Черчилль писал о том, что «наиболее благоприятные возможности» для открытия новых фронтов военных действий существуют в Норвегии или в Турции. О десанте в Северной Франции премьер-министр ничего не написал.

«Не будет второго фронта в сорок втором году»

Разгром немецко-фашистских войск под Москвой развеял миф об их непобедимости. Начало контрнаступления Красной Армии совпало с нападением Японии на американскую военно-морскую базу в Пирл-Харборе. Перечислив поражения, понесенные США и Великобританией от Японии, наступление армии Роммеля в Египте, появление германских подводных лодок у берегов США, топивших американские пароходы, историк Р. Шервуд назвал это время «зимой катастроф». Однако Р. Шервуд оговаривался: «Единственным источником хороших новостей был русский фронт. Красная Армия, продолжая свои поразительные контратаки, выбила занесенных снегом, обмороженных немцев со многих передовых позиций».

Западные союзники, которые в середине 1941 года, опасались поставлять вооружение Красной Армии, считая, что она скоро будет разбита и их военные изделия попадут в руки немцев, теперь изменили свое мнение. Вскоре после начала битвы под Москвой 16 декабря 1941 года Ф.Д. Рузвельт написал И.В. Сталину: «Я хочу сообщить Вам о всеобщем подлинном энтузиазме в Соединенных Штатах по поводу успехов Ваших армий в защите Вашей великой нации». 18 января 1942 г. Черчилль писал Сталину: «Здесь газеты полны восхищения русскими армиями. Разрешите мне также выразить свое восхищение великими победами, которые явились заслуженной наградой руководству и русским вооруженным силам за их преданность». 11 февраля Черчилль еще раз выразил свое восхищение успехами Красной Армии и поблагодарил «по поводу всего, что делает Россия для общего дела».

Сознание того, что СССР вносит решающий вклад в дело разгрома гитлеровской коалиции, заставило правительства США и Великобритании задуматься о необходимости открыть второй фронт. Советское правительство быстро откликнулось на эти перемены в настроениях своих западных союзников. В советском руководстве было принято решение срочно направить первого заместителя председателя Совнаркома и наркома иностранных дел В.М. Молотова в Лондон и Вашингтон, чтобы договориться об открытии второго фронта в Западной Европе англо-американскими союзниками в 1942 году. Для ускорения переговоров перелет Молотова в Лондон решили совершить над оккупированной немцами территорией на не оборудованном для пассажиров четырехмоторном бомбардировщике Пе-8 на большой высоте. Так как температура внутри самолета равнялась наружной и составля-

ла несколько десятков градусов ниже нуля, пассажирам пришлось постоянно пользоваться кислородными масками и одеться в меховое летное обмундирование. Пилот Э.К. Пусеп вспоминал: «Когда пролетали линию фронта, на самолет обрушился шквал зенитного огня, дальше... ускользнули от немецких истребителей, но попали в болтанку».

26 мая 1942 года в Лондоне министр иностранных дел Великобритании Иден и Молотов подписали договор между СССР и Великобританией о союзе в войне против гитлеровской Германии и ее сообщников в Европе и о сотрудничестве и взаимной помощи после войны. Затем Молотов совершил перелет в Вашингтон, где провел переговоры с Рузвельтом и членами правительства США. 11 июня 1942 года в Вашингтоне было подписано советско-американское соглашение о принципах, применимых к взаимной помощи в ведении войны против агрессии. В двух коммюнике, подписанных Молотовым в Вашингтоне и Лондоне, говорилось: «Была достигнута полная договоренность в отношении неотложных задач создания второго фронта в Европе в 1942 году».

Напомнив об этой формулировке в своей речи на сессии Верховного Совета СССР 18 июня 1942 г., Молотов говорил: «Такое заявление имеет большое значение для народов Советского Союза, так как создание второго фронта создаст непреодолимые трудности для гитлеровских армий на нашем фронте. Будем надеяться, что наш общий враг скоро почувствует на своей спине результаты все возрастающего военного сотрудничества трех великих держав».

Ровно через месяц после этого выступления Молотова У. Черчилль в своем послании Сталину 18 июля 1942 г. сообщил об отмене очередного конвоя военных грузов в СССР по северному маршруту. Премьер-министр писал, что продолжение конвоев «отразилось бы на поставках нам продовольствия, за счет которых мы существуем, это подорвало бы наши военные усилия и прежде всего помешало бы отправке через океан больших конвоев судов с американскими войсками, ежемесячно доставляемые контингенты которых скоро достигнут приблизительно 80 000 человек, и сделало бы невозможным создание действительно сильного второго фронта в 1943 году».

В своем ответе Черчиллю 23 июля Сталин писал: «Вопрос об организации второго фронта в Европе... начинает принимать несерьезный характер... Советское Правительство не может примириться с откладыванием организации второго фронта в Европе на 1943 год».

Чтобы объяснить позицию союзников, Черчилль вместе с Гарриманом вылетел в Москву. Позже в своих мемуарах Черчилль писал, что по пути он размышлял по поводу своей миссии «в это мрачное, зловещее большевистское государство, которое... я когда-то так старался задуть в колыбели, и которое до появления Гитлера, я считал смертельным врагом цивилизованной свободы... Мы всегда ненавидели их гадкий строй... Что же я должен был сказать сейчас им? Генерал Уейвелл, у которого была склонность к литературным занятиям, суммировал мою задачу

(Продолжение. Начало в № 19 от 8 июня 2024 г.)

На вооружение Советской Армии 21 июня 1941 года принята реактивная артиллерия — гвардейские минометы («катюши»). В этих частях достойно служили и наши земляки.

в стихотворении. В нем было несколько строк, каждая из которых заканчивалась словами: «Не будет второго фронта в сорок втором году». Я чувствовал себя человеком, который вез огромную льдину на Северный полюс».

12 августа в 7 часов вечера Черчилль прибыл в Кремль и встретился со Сталиным. Черчилль начал свое выступление с объяснения причин, почему западные союзники не могут открыть второй фронт. Как писал Черчилль, «судя по всему Сталина, который к этому времени помрачнел, не убедили мои аргументы». Сталин вступил в спор с Черчиллем относительно числа немецких дивизий во Франции. Затем, суммируя сказанное Черчиллем, Сталин, «мрачность которого заметно усилилась» спросил, правильно ли он понял, что союзники не могут открыть второй фронт с большим количеством войск и не желают высаживать шесть дивизий. Черчилль подтвердил, что это так.

Утверждения Черчилля о том, что немцы собрали во Франции огромные силы, не соответствовали действительности. Немецкий генерал-лейтенант Б. Циммерман писал после войны: «К лету 1942 года неудачи немцев в войне с Россией начали весьма отрицательно сказываться и на Западной армии. Из частей вторых эшелонов и из резервов «вычесывалось» большое количество солдат, пригодных для использования на Востоке. Все автомашины, которые можно было использовать в России, а также все запасные части к машинам также отправлялись на Восток, современное тяжелое оружие заменялось устаревшим, либо трофейным. Подвижность Западной армии все время уменьшалась, расход горючего все более ограничивался. Боеспособные соединения направлялись на Восток, а прибывавшие им на смену соединения были неполноценными в боевом отношении. По мере достижения ими пригодности для боевых действий эти соединения также отправлялись в Россию».

Чтобы сгладить тягостное впечатление от своего заявления по второму фронту, Черчилль сообщил Сталину о плане десанта союзников в Северной Африке под названием «Факел». После того, как Черчилль и Гарриман ответили ему на ряд вопросов, Сталин дал положительную оценку этой операции.

13 августа во время пребывания Черчилля в Москве Сталин представил ему меморандум о втором фронте. Он напоминал об обязательствах союзников открыть второй фронт в 1942 году и писал: «Легко понять, что отказ Правительства Великобритании от создания второго фронта в 1942 году в Европе наносит моральный удар всей советской общественности, рассчитывавшей на создание второго фронта, осложняет положение Красной Армии на фронте и наносит ущерб планам Советского командования. Я уже не говорю о том, чтобы затруднения для Красной Армии, создающиеся в результате отказа от создания второго фронта, несомненно, должны ухудшать военное положение Англии и всех остальных союзников».

Черчилль ответил Сталину в меморандуме от 14 августа, в котором пытался доказать, что операция «Факел» является «самым лучшим видом второго фронта в

1942 году» и что эта операция принесет немалую пользу СССР.

Черчилль покинул Москву 17 августа 1942 г. А через два дня, 19 августа, началась операция, которая была подготовлена по личному указанию британского премьер-министра. К побережью в районе французского города Дьепп двинулись десантные суда с солдатами канадской дивизии и группами британских «коммандос». По пути суда наткнулись на германский военный конвой. Во время боя все баржи, перевозившие 28 танков,

бросить против Красной Армии». При этом Гитлер разглядывал другой берег Ла-Манша, где под зонтиком сидела группа солидных дам и джентльменов у вывески «Дискуссии о втором фронте». На другом рисунке Ефимова, озаглавленном «Совещание военных экспертов», за столом с географической картой сидели толстые и усатые генералы в английской форме. На их спинах были надписи: «Генерал Авдрупобьют», «Генерал Стоитлирисковать», «Генерал Ненадоспешить», «Генерал Давайтепождем»,

совместно с британскими силами в Соединенном Королевстве подготавливаются к тому, чтобы снова вступить на континент Европы, как только это будет осуществимо».

9 февраля 1942 года Черчилль сообщил Сталину о том, что союзники решили осуществить в июле десант в Сицилии, а в августе форсировать Ла-Манш. Черчилль оговаривался, что десант может быть перенесен на сентябрь в случае плохой погоды в августе. В своем ответе Черчиллю

Министр иностранных дел СССР Вячеслав Молотов 19 мая 1942 года на тяжелом бомбардировщике вылетел в Лондон, где провел переговоры и 26 мая вместе с министром иностранных дел Великобритании Энтони Иденом подписали договор между СССР и Великобританией о союзе в войне против гитлеровской Германии и его сообщников в Европе, о сотрудничестве и взаимной помощи после войны.

были потоплены. Все же канадцам и коммандос удалось высадиться на сушу и принять неравный бой. В ходе него 700 десантников были убиты, а 2700 взяты в плен. Ценой жизни канадцев и коммандос Черчилль доказывал непреодолимость германской обороны.

Вернувшись в Лондон, Черчилль произнес восторженную речь в честь Сталина. Однако нарушение союзниками своих обязательств остро ощущалось в Советской стране по мере того, как немецко-фашистские армии продолжали свое наступление и вышли к Кавказской хребту и Сталинграду. Отвечая в начале октября 1942 г. на вопрос корреспондента «Ассошиэтед Пресс» Кэссиди («Какое место в советской оценке текущего положения занимает возможность второго фронта?»), Сталин сказал: «Очень важное – можно сказать – первостепенное». На следующий вопрос («Насколько эффективна помощь союзников Советскому Союзу и что можно было бы сделать, чтобы расширить и улучшить эту помощь?») Сталин ответил: «В сравнении с той помощью, которую оказывает союзникам Советский Союз, оттягивая на себя главные силы немецко-фашистских войск – помощь союзников Советскому Союзу пока еще малозффективна. Для расширения и улучшения этой помощи требуется лишь одно: полное и своевременное выполнение союзниками их обязательств».

Затяжка с открытием второго фронта стала темой советских карикатур. На одной из них Борис Ефимов изобразил Гитлера, сидящего за столом на берегу Ла-Манша. Хотя над фюрером висел «Дамоклов меч второго фронта», он передавал немецкому генералу письменный приказ: «Все силы

«Генерал Какбычегоневышло». В явном меньшинстве были два стоявших у стола военных с надписями на мундирах: «Генерал Решимость» и «Генерал Смелость».

В своем докладе 6 ноября 1942 года, посвященном, по его словам, 25-летию «Советской революции в нашей стране», Сталин посвятил целый раздел вопросу о втором фронте в Европе. Он назвал главной причиной «тактических успехов немецко-фашистских войск на нашем фронте летом этого года» отсутствие второго фронта. Сталин сказал: «Часто спрашивают: а будет ли все же второй фронт в Европе? Да, будет, рано или поздно, но будет. И он будет не только потому, что он нужен нам, но и, прежде всего, потому что он не менее нужен нашим союзникам, чем нам. Наши союзники не могут не понимать, что после того, как Франция вышла из строя, отсутствие второго фронта против фашистской Германии может кончиться плохо для всех свободлюбивых стран, в том числе для самих союзников».

Срок открытия второго фронта снова переносится

26 января Черчилль и Рузвельт, встретившись в Касабланке, направили Сталину совместное письмо, в котором информировали советского руководителя о своих планах на 1943 год. Их цель, по словам лидеров Великобритании и США, является «заставить Германию встать на колени в 1943 году». С этой целью, говорилось в письме, «мы намерены сконцентрировать в пределах Соединенного Королевства значительные американские сухопутные и военно-воздушные силы. Эти силы

16 февраля Сталин выразил недовольство тем, что открытие второго фронта в Европе «намечается только на август–сентябрь». Он писал: «Мне кажется, что нынешняя ситуация требует того, чтобы эти сроки были сокращены, и чтобы второй фронт на Западе был открыт значительно раньше указанного срока». Он предлагал осуществить операцию «еще весной или в начале лета».

Лишь 11 марта пришел ответ от Черчилля, в котором он сообщил, что «если противник достаточно ослабнет, мы готовимся ударить раньше августа, и с этой целью еженедельно вносятся соответствующие изменения в планы». 15 марта Сталин писал Черчиллю: «По-прежнему я считаю главным вопросом ускорение открытия второго фронта во Франции... Я считаю нужным со всей настойчивостью предупредить, с точки зрения интересов нашего общего дела о серьезной опасности дальнейшего промедления с открытием второго фронта во Франции. Поэтому неопределенность Ваших заявлений относительно намеченного англо-американского наступления по ту сторону Канала (то есть Ла-Манша. – Прим. авт.) вызывает у меня тревогу, о которой я не могу умолчать».

Однако западные лидеры ничего не сообщали такого, чтобы развеять тревогу Сталина. Лишь 4 июня президент США Ф.Д. Рузвельт направил Сталину послание, в котором перечислялись текущие военные задачи союзников. Относительно второго фронта во Франции было сказано сле-

дующее: «Теперь, когда Африка прочно находится в наших руках, было решено, что в настоящее время существует возможность возобновить концентрацию наземных сил в Англии. Совместная англо-американская группа постоянно занималась и занимается выполнением необходимых планов самыми новыми данными, чтобы немедленно использовать всякую слабость во Франции или в Норвегии. Согласно теперешним планам на Британских островах весной 1944 года должно быть сконцентрировано достаточно большое количество людей и материалов для того, чтобы позволить принять всеобъемлющее вторжение на континент в это время».

Письмо Рузвельта пришло в Кремль, где ежедневно ждали начала нового наступления немецко-фашистских войск на Курской дуге. Советское правительство знало, что Гитлер намерен бросить против Красной армии все силы, чтобы нанести ей решающее поражение. Поэтому сообщение о переносе десанта во Францию еще на один год было воспринято с возмущением советским руководством. 11 июня Сталин ответил Рузвельту: «Как видно из Вашего сообщения, эти решения находятся в противоречии с теми решениями, которые были приняты Вами и г. Черчиллем в начале этого года, о сроках открытия второго фронта в Западной Европе... Это решение создает исключительные трудности для Советского Союза, уже два года ведущего войну с главными силами Германии и ее сателлитов с крайним напряжением всех своих сил, и предоставляет советскую армию, сражающуюся не только за свою страну, но и за своих союзников, своим собственным силам, почти в единоборстве с еще очень сильным и опасным врагом. Нужно ли говорить о том, какое тяжелое и отрицательное впечатление в Советском Союзе – в народе и в армии – произведет это новое откладывание второго фронта и оставление нашей армии, принесшей столько жертв, без ожидавшейся серьезной поддержки со стороны англо-американских армий».

Оправдываться за Рузвельта и за себя стал Черчилль, который прибег к аргументам двухгодичной давности. Как и в июле 1941 г., Черчилль уверял, что «Россия не получила бы помощи, если бы мы бросили сотню тысяч человек через Канал в гибельное наступление, каким оно, по моему мнению, наверняка было бы, если бы мы попытались при нынешних условиях и со слишком слабыми силами развить какой-либо успех, которого можно было бы достичь очень тяжелой ценой». Отвечая Сталину, Черчилль писал: «В настоящее время нет никакой возможности осуществить такую британскую акцию на Западе (кроме акции в воздухе), которая позволила бы до зимы отвлечь германские силы с восточного фронта. Нет также никакой возможности создать второй фронт на Балканах без помощи Турции».

Продолжение следует.

Женщины не любят логику, потому что при ее помощи невозможно доказать мужу острую необходимость в десятой паре туфель.

Судя по трубам нашего металлургического комбината, они там до сих пор никак не могут выбрать папу.

В Твиттере: «Маю докторскую диссертацию по филологии презнали нидий-ствительной!!!!!! Я буду жаловца!!!»

Æ КАСТÆЙ БÆСТÆ РОХС КОДТА, Æ КУСТÆЙ – БÆРКÆДТÆ ИУРСТА!..

ДÆХУÆДÆГ ÆМА ДÆ ЛÆГИГЪÆДÆ!

Зундгонд сирийæг ахургонд æма финсæг Абу-ль-Фарадж æ цубур радзурдтæй еуеми куд финсуй, уотемæй дзурдарæхст лæг Бузурджихри ахæстдонæмæ ку бакодтонцæ, уæд æхе уоййасæбæл хæбæлхуæцгæй дæрдта, æма 'и уоми æ хæццæ бадгутае бафарстонцæ:

– Дæхецæн нифситæ цæмæй райвæрис, цæрдæй ку истухис, уæд?

Е син дзуапп равæрдта:

– Фиццаги-фиццаг, мæхецæн фæззæгъун: Хуцауæй дин загъд ци уа, уомæй ервæзæн нæййес, æма, ци 'рцудæй, уобæл мабал тухсæ. Дуккаг ба е æй, æма аци гъезæмæрттæбæл дæ бон нæ цæуы, уæд син фæразонæй хуæздæр хуасæ нæййес. Æртиккагæй: мæхецæн фæззæгъун, устурдæр бæлахи дæр бахауæн адтæй, зæгъгæ. Цуппæрæймагæй ба е, æма, ка 'и зонуй, аци бæлахаæй ервæзæн бон идæрд нæбал æй, æз ба 'и нæ зонун.

Кæронбæттæни бабæй æримисæн Бузурджихрий зунди зæгъдтитæй еу: «Бухсун хуарз менеуæг æй, фал цард æггæр цубур æй, цæмæй берæ рæстæгæ бухсай, уомæн...» Уæ зæрдæбæл æй бадаретæ æма уæ карни хабæрттæ æнæдзæбæлæй аразетæ!..

ДÆХЕБÆЛ ХУÆЦУН ЗОНИС?

Фарстатæбæл дзуапп дæттæ айдагъдæр «гъо» кенæ «нæ».

- 1. Еске фæнзун зин гъуддаг æй.
- 2. Мæ бон æй мæхецæй будзæу исарзун, цæмæй мæ фарсмæ уони байгъæлдзæг кæнон.
- 3. Лæгъуз актер ми нæ рауадайдæ.

- 4. Иннетæмæ уотæ кæсуй, цума куд зиннун, уомæй арфдæр гъуди кæнун.
- 5. Ме 'мбæлтти 'хсæн ку фæуун, уæд мæмæ се 'рух æстæнмæ раздахунцæ.
- 6. Фæйнæхузон уавæрти æма аллихузон адæмти 'хсæн мæхе æндæрхузи фæддарун.
- 7. Цæбæл æууæндун, еци гъуди гъæуай кæндзæнæн кæронмæ.
- 8. Мæ гъуддæгутае цæмæй мæ къохи æфтуйуонцæ, уой туххæй мæ бон мæхе дарун æй, уони куд фæндæуа, уотæ.
- 9. Мæ уодхæссæг кæмæй уинун, уони хæццæ дæр мæ бон æй хæларæй цæрун.
- 10. Куд мæ зонунцæ, æцæгæйдæр уæхæн дæн.

ХАТДЗÆГТÆ

Аци фарстатæй æртемæн (1,5 æма 7-аг) дæ дзуапп «нæ» ку уа, уæд си алкæмæн дæр аргъонд цæуы еу баллæй. Аргъонд цæуы еу баллæй иннæ авдемæн (2, 3, 4, 6, 8, 9, 10) дæ дзуапп «гъо» ку уа, уæд. Æма уотемæй банимайæ, цал балли æрæмбурд кодтай уой, æма искæнæ хатдзæгтæ.

Кæд 0-3 балли æрæмбурд кодтай, уæд е уой æвдесуй, æма дæхецæн фагæ аргъ ке нæ кæнис. Дæ хедарундзийнадæ æнæфæкæугæ федер æвæрд æй, уавæрмæ гæсгæ багъæуаги цæттæ дæ æ раййевунмæ дæр. Дæ бон æй дæ зæрдуйагæ раргом кæнун дзубандий медæгæ. Æгæр æргомдзурд ке дæ, уомæ гæсгæ дæмæ кадæртæ тингун дæр кæнунцæ.

4-6 балли – рæстæмбес æй дæхецæн дæ аргъкæнуйнади уавæр. Зæрдтагон дæ, фал хæбæлхуæцгæ дæ зæрдуйагæ равдесуни гъуддаги. Дæ алфамбулай ци адæймæгутае ес, уони дæ фулдæр гъæуы нимайун, сæ гъудимæ ахиддæр игъосун.

7-10 балли – дæхецæн аргъкæнуйнадæ дæмæ æй бæрзонд æмвæзæдæбæл æвæрд. Дæ бон æй тасæ-уасæ кæнун. Рагацау æй дæ бон балæдæрун, дæхе куд дарис, е иннети зæрдæмæ фæццæудзæнæй æви нæ, уой. Дæ бон æй аллихузи роли рагъазун дæр.

ДЕСТÆ ÆМА ТÆМÆСТÆ

ФИД ФИЦУЙ ÆНÆ АРТÆЙ

Хорискæсæн Алжири сахар Хамами – Мекутинмæ æмвахс, зæнхи бунæй цæуы фицгæ сауæдонæ. Еци дони хом фид цалдæр минутти ку бадарай, уæд æй исесæ æма 'и хуæрæ дæ зæрдидзæбæхæн: хъæбæр хуæрзвунх исуй. Сауæнгæ ма ибæл цæнхæ дæр нæ гъæуы – сауæдони дон æхуæдæг цæхгун æй.

ÆРДЗИ СОСÆГДЗИНАДÆ

Ирландий ахургæндтæ раргом кодтонцæ æрдзи уæхæн сосæгдзийнадæ: æ фæзуат дууæ квадратон километри кæмæн æй, еци цадæ Лох-Фаншин рæстæгæй-рæстæгмæ – цалдæр anzi еу хатт – бустæгидæр фæсæфуй. Æ бунис ес дууæ цъаййи. Уоми дон кенæ бунмæ рандæуы, кенæ ба хæрдмæ кæлун байдайуй.

ДÆНДÆГУТИ НЕЗ ИН ФÆРРÆСТМÆ 'Й

Араббаг бæститæй еуей цæрæг, 30-андзуд зæнхосæг Юсуф Офкан фæстаг финддæс анзей дæргъи адтæй бустæги хъæрау æма къуру. Еууæхæни æ дæндæгутае исристæнцæ æма бацудæй дохтирмæ. Дохтир ин гæлеуæрдигæй æ сæркаг æфсæри рæбуйнаг дæндаг ку ласта, уæд Юсуф бауадзуг æй. Ку æрæскъидтæй, уæдта рæстæгутае къехæй байзадæй, æ цийнæн кæрон нæбал адтæй, къуру æма хъæрау лæг нæуæгæй хори рохс ку фæуудта æма игъосун ку райдæдта, уæд.

НÆБАЛ БАГЪУДÆЙ

Гермайнаг сахар Гамбурги цæрæг инженер Гюнтер Бельциг гъуддаги лæг адтæй. Æма ин еухатт æ уосæ ку рагъаст кодта, нæ мин агъаз кæнис æма уотемæй æртæ сувæллонемæ мæ бон кæсун нæй, зæгъгæ, уæдта фарстамæ гъуддаги цæстæй æркастæй.

Цæветтонгæ, æргъуди кодта рæвдауæги ихæстæ ка 'нхæст кæнуй, уæхæн агрегат. Кънопкæ ралхъевæ, æма сувæллони райдайдзæнæй уозун, инней ралхъевæ æма райзæлдзæнæнцæ «алолойи» зæлтæ... Фал цалинмæ Гюнтер æ агрегат рæвдзæ кодта, уæдмæ æ дууæ сувæллони къоламæ цæун райдæдтонцæ, æ кæстæр кизгæ ба æ фиди æргъудидзийнадæ нецæмæ æрдæрдта – хуæздæр имæ кастæй цъæх кæрдæгбæл æхе райерхæфсун.

РАСАГЪÆС КÆНАЙТÆ!..

Фарстатæн се 'мбесæй фулдæребæл раст дзуæппитæ ку раттай, уæд е уой æвдесæн æй, æма дæ зундгиндзийнадæ цæйбæрцæбæл бæрзонддæр æй.

Номдзуд уруссæг историк Василий Ключевский (1841–1911) кæддæр уотæ загъта: «Аци лæгæн æ зунд бустæгидæр фæццудæй, уомæн æма 'и зундгин исун фæндуй...» Махмæ гæсгæ ба, адæймаг фулдæр, уæлдайдæр ба өвгъуд рæстæгуйти хабæртæ æма цаутæ бæлвурдæй зонунмæ ку тундза, уæд е цæмæй лæгъуз æй?

1. Уæрæсей империй фæсарæйнаг гъуддæгути фиццаг министр ка адтæй уæди зундгонддæр пæддзахадон архайгутæй?

а) Александр Горчаков. б) Сергей Вязмитинов. в) Александр Татищев.

2. Александр Македонский ци зæнхитæ байхæссидæ, уонæми хæцауæгтæнгутæй ке ниввæридæ, етæ куд хундтæнцæ?

а) Диадох. б) Претор. в) Куриал.

3. Номдзуд уруссæг ахургонд Константин Циалковский училищæй косгæй, цæбæл адтæй ахургæнæг?

а) Астрономбæл. б) Химибæл. в) Арифметикабæл.

4. Санкт-Петербурги хедтæй еу уомæй зундгонд æй, æма 'и ку фæхæцæн кæнунцæ, уæд си хедæн æ еунæг хайгонд исхъел уй. Куд хуннуй еци хед?

а) Троицкаг. в) Галауайнаг. в) Хъазайнаг.

5. Рагон таурæхъи æримисгæ хъайтар Тесей пæддзахи кизгæ Ариаднæйи хæццæ циуавæр сакъадахæй фæлгæдзæги æй?

а) Крит. б) Наксос. в) Кипр.

6. Аци цаумæ гæсгæ ма æримисæн еума хабар. Тесейи мудæйдзæг дзубандитæй истæлтæг уогæй пæддзахи кизгæ Ариаднæ исарази æй æ райгурæн сакъадахæй æ хæццæ фæлгæдзунбæл. Фал ибæл сайд рауадæй – дзурдсай «хъайтар» æй, кумæ фæллигъдæнцæ, еци сакъадахæй æй ниууагъта æма мæгур кизгæ уоми еунæгæй гъенцъун кодта. Фал æй уоми, æ амондæн, æрæстæфтæй хуцау Дионис. Исарази æй кодта, цæмæй æ бийнойнаг исуа. Æма ин сæ киндзæхсæвæрмæ ци балæвар кодта.

а) Къохдарæн. б) Синон. в) Кади ходæ.

7. Номдзуд уруссæг поэт Александр Пушкини хæццæ лæгæй-лæгмæ адзайлаг æхсти (дуэли) фæсте æ фехсæг Жорж Дантеси пæддзах Николай Фиццаги унафæйи хумæтæги æфсæддони цинмæ æргæлстонцæ æма 'и фендæдуар кодтонцæ Уæрæсейæй. Уæд ин æфсæддон тæрхондонæ ба ци истæрхон кодта?

а) Никкъæбæзтæ кæнун. б) Æраундзун. в) Фехсун.

8. «Алкæддæр архайтæ тæккæ зиндæр над равзарунбæл – еци надбæл нæ исæмбæлдзийнайтæ дæ нимхæ архайгутæбæл...» Уотæ кæддæр загъта:

а) Шарль де Голль. б) Франсуа Миттеран.

в) Жорж Помпиду.

9. Англий кæддæри премьер-министр Уинстон Черчилль æ зундгонд къариститæй еуеми хъæбæр гъунтæу æма тингунæй рауадæй. Цæветтонгæ, 1941 anzi Канади парламенти ку радзубанди кодта, уæд ин уой фæсте æ къарæ исесунæн къаресæгæн равæрдтонцæ дууæ минути. Е дæр рохси уавæр исбæрæг кæнунæй рæуонæй бацудæй «Æфсæн премьер»-мæ æма си уотемæй байста, къарæ есунмæ ка бæхъор кодтайдæ, уæхæн дзуауу. Еци дирзæг миуæ ба æгириддæр нæ фæццудæй премьеры зæрдæмæ æма 'и къаресæн дæр æ тæккæ мæстæйдзæгæй «исæносон» кодта. Циуавæр дзуауу си райста къаресæг?

а) Телефон. б) Сигарæ. в) Коньяк.